

Олександр Есаулов

ПЕРЕМОЖЦІВ НЕ СУДЯТЬ

Дипломант
Конкурсу романів, кіносценаріїв, п'єс
та пісенної лірики про кохання
«КОРОНАЦІЯ СЛОВА – 2009»

ТЕРНОПІЛЬ
БОГДАН

ББК 84(4Укр)6
Е84

Есаулов Олександр

Е84 Переможців не судять. Роман. — Тернопіль:
Навчальна книга—Богдан, 2011. — 336 с.

ISBN 978-966-10-1544-8

Складні перипетії людських взаємин, визвольна боротьба підпілля ОУН у період радянської окупації та Другої світової війни на теренах Тернопільщини. Кохання та зрада, мужність і нищість — усе це переплелось в захоплюючій канві роману, що побудований на достовірних фактах.

ББК 84(4Укр)6

*Охороняється законом про авторське право.
Жодна частина даного видання не може бути відтворена
в будь-якому вигляді без дозволу автора чи видавництва.*

ISBN 978-966-10-1544-8

© Навчальна книга—Богдан,
майнові права, 2011

*Переможців не судять —
судять переможці.*

ПРО КАМЕНІ...

Цей роман написано у не зовсім звичному форматі. Змальовані у ньому події — реальні, основані на документах, з якими автор працював у архівах. Пообразом головної героїні стала тернополянка Текля Канцор. Перипетії роману — це відсвіт її життєпису, лише змінено дати, імена родичів та друзів. Пані Текля розповідала мені про власну долю, мешканці Тернопільщини про долі інших людей. Допомогали фактажем і цінними порадами Ольга Шаблій, Євген Ковалишин, моя дружина Зіна, яка навчалася у Тернополі у 1970-их. Це стало першим каменем у підмурівок, на якому будувалася ця книга.

У Тернопільському обласному державному архіві я читав сухі рядки документів. Можу уявити собі, як вони втілювалися у життя, бо сам працював у органах місцевої влади і знаю, що за кожним словом розпорядчого документу — людські долі.

Щиро дякую директорів архіву Богдану Хаварівському та його співробітниці Марічці Дацьків за їхню допомогу при зборі матеріалів для цієї книги. Дякую за сприяння Ярославові Павуляку, директорів музею, що розташований у колишній в'язниці КДБ, Тамарі Григорівні Швець, старшому науковому працівникові Тернопільського облас-

ного краєзнавчого музею. Усе, що дали мені ці люди, стало другим каменем.

У 2007 році на Львівському форумі видавців накупив багато літератури на цю тему, і перш, ніж узятися за книгу, майже всю її прочитав — і це був третій камінь.

Мій помічник і друг — комп'ютер з інтернетом, невичерпне джерело інформації, яку, правда, треба використовувати обережно — це четвертий камінь.

Я не одразу зрозумів, що і ті, хто мешкав на західних територіях України, тобто у тих областях, які у 1939 році були анексовані у Польщі і приєднані до СРСР, і ті, хто зробив цю, неоднозначно оцінювану наразі справу, були звичайними людьми. Не катами, бандитами, посіпаками з обох боків, радянського та німецького. Вони були звичайними людьми! Без янгольських крил, але і без рогів та копит! І все, що вони робили тоді, мало підстави та мотиви. Їх не дуже важко зрозуміти, потрібно лише мати бажання, але це так важливо! І це розуміння стало п'ятим, головним, наріжним каменем підмурівку, на якому побудована книга.

Окрема подяка історику з Харкова Д.В. Журавльову, який, не пошкодувавши свого часу, ознайомився з текстом роману та виправив деякі помилки автора щодо історичних дат та реалій.

Автор

— Бабуню, обережніше! — Леся, узявши стареньку під руку, допомогла їй зайти до вагона. Та, обережно ступала на хвору ногу. Леся несла дві невеликі сумки. У тамбурі вона спритно проскочила уперед та швиденько пішла по вагону, шукаючи потрібне купе. Поставивши сумки на полицю, поспіхом повернулася до старої, котра чекала, важко зіпершись на двері.

— Йдемо, бабуню...

Посадивши бабусю на полицю, вона ввійшла до провідниці, що стояла біля вагона в очікуванні пасажирів.

— Вибачте, будь ласка, бабуся хвора і не зможе сама упоратися з постіллю. Я вас дуже прошу, дайте мені білизну зараз. Я сама все зроблю, щоб потім вона нікого не турбувала.

Провідниця несхвально буркнула, але у вагон піднялася та білизну дала. Леся швидко й акуратно влаштувала постіль, передбачливо поклавши подушку на протилежний від вікна бік, щоби бабусі не надуло в голову.

— Ну ось, усе гаразд, а завтра вас Бодьо зустріне. Ви тільки не рипайтесь самі нікуди і не поспішайте. Він зайде до вагона та допоможе вам зібратися. Зрозуміли?

— Зрозуміла, кицю, зрозуміла... — бабуня посміхнулася, мов знаenzaцька засоромилася своєї безпорадності, — чого ж тут не зрозуміти... Все одно я не зможу сама зібратися. Буду очікувати на Богданчика.

— Ось і добре...

— Извините... Добрый день, я ваш попутчик, — до купе заглянув середнього зросту старий.

Густе сиве волосся зачесане назад, такі ж сиві, дбайливо підстрижені вуса. Щільно стулені губи і уважний сторожкий погляд. Старий оглянув купе, жінок і раптом відверто посміхнувся.

— Если вы в Киев, то я с вами... — пожартував він.

— Бабуся їде сама, я її проводжаю, — відповіла Леся, — вона трошки заслабла, тож допоможете їй при потребі?

— Присмотрю, — погодився старий.

Він зайшов до купе, з чималенькою сумкою. Влаштувавши її під полицю, сів біля вікна.

— Мене зовут Петр Николаевич.

— Бабусю... — почала Леся.

— Охолонь, кицю, хіба я не маю язика? Мене звуть Марія.

— Очень приятно, — відгукнувся старий, — а по отчеству?

— Не треба по батькові. Просто Марія. Мені не подобається, коли звуть по батькові.

— Пусть будет просто Мария, — старий підхопив пасмо сивого волосся, що впало на лоба, закинув його на місце.

— Усіх сторонніх прошу залишити вагон... Хто тут проводжає? Прошу вийти з вагона... — провідниця у синій формі йшла по вузькому коридорчику та заглядала у кожне купе, — пані, будь ласка...

— Так-так... — заквапилася Леся, — Я вже йду. Бабусю, до побачення! Щасливо доїхати!

— Дякую, Лесю! Головне, ти Богданові зателефонуй, щоб не забув мене зустріти, а то просто гвалт буде! Він ще той шибайголова!

— Авжеж, бабусю, одразу... Зараз із перону й зателефоную: вагон сьомий, місце одинадцяте.

Леся поцілувала бабусю, прощаючись. За хвилину вагон легко смикнуло і у вікні поплив перон, стовпи, різнокольорові етикетки пляшок у кіоску, ось і внучка з вітально піднятою рукою...

РОЗДІЛ 1

СЕЛИЩЕ КУЛИНЦІ, ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ. ВЕРЕСЕНЬ 1939 РОКУ

У двері ввічливо, але настирливо стукали. Зачовгав ногами та перечепився за щось у темряві господар, невідомо на кого вилаявся. Було чути, як у нічній тиші брязкнула клямка, й пролунало сердите:

— Кого там дідько приніс? Чого б це я лазив глупої ночі...

— Это посыльный. Из штаба. Лейтенант Скворцов тут живёт?

— Ну... Тут... Сплять вони...

— Разбудите его. Срочное сообщение из штаба.

— Зачекайте хвилику... Зараз підніму.

Але Скворцов вже і сам прокинувся від цієї метушні. Узяв ліхтарика, якого завжди тримав на столику біля ліжка, та присвітив на годинник: третя ночі. У кімнату заглянув господар.

— Петре Миколайовичу, до вас...

— Уже слышал. Сейчас выйду.

У темряві чорніла фігура бійця з гвинтівкою за плечима. Він нахилився до вуха Скворцова та неголосно сказав:

— Товарищ лейтенант, тревога! Всех с личными вещами... Срочно...

— Ну... Наконец-то...

Лейтенант служив у прикордонному містечку Шепетівка у відділі НКВС. До кордону із Польщею доплюнути можна, усього кілометрів п'ятдесят. За останні пару років на цих теренах виявлено, знешкоджено та знищено тисячі польських шпигунів. Їх розстрілювали пачками, а вони плодилися та плодилися. У німців, мабуть, цього добра теж виявляли немало, та й землі німецькі залишилися під Польщею з Першої світової... А їх шкода! Повертати землі Польща відмовилася, ось вони за неї і взялися! Вже два тижні поляків довбають!

— А мы что? Почему мы медлим? — ще учора розмірковував Скворцов, — чого ждєт товарищ Сталин? Немцы с одной стороны, мы с другой — в один момент поляков бы задавили!

Не розумів Скворцов, що товарищ Сталін не поспішав згідно з точним розрахунком. А чого йому було поспішати? Польща вже поділена, план розділу узгоджений з німцями та підписаний¹. Нехай зараз німці б'ються, перемелюють армію Польщі та несуть втрати, а потім радянські війська свою частину візьмуть! Але прийдуть як визволителі, як захисники від німецької окупації, прийдуть, коли польська армія буде розгромлена. Мета досягнута, втрат немає. Мудрий товариш Сталін!

Але ось прийшов і їх час. Армія має воювати з іншою армією, а війська НКВС воюють із населенням, для цього вони й утворені. У тому, що така війна обов'язково буде, Скворцов був певен. А як інакше? В СРСР уже побудований соціалізм, усі заводи, фабрики, земля, лікарні, школи та інститути належать державі, отже усьому народові. А там, у Польщі, лютує звірячий капіталізм, там усе належить капіталістам та поміщикам, а хто ж добровільно, просто так, віддасть награвовані в трудового люду багатства? А село? Хіба піде воно добровільно в колгоспи? Рільник за свій клапчик землі кому завгодно голову відкрутить! Це вони вже проходили, пам'ятаємо! Один Тамбов чого вартий...² Селянинові треба довго пояснювати, що в колгоспі йому буде значно краще. Іноді пояснення мають завершуватися розстрільним муром або крижаним Сибіром, щоб він краще втямив, про що йде мова. Ні, все правильно, без військ НКВС нічого не вийде. По всій країні встановлений однаковий порядок, і Західну Україну треба до нього привчати, якщо потрібно — то силою, бо як же такою велетенською країною керувати?

¹ Згідно з таємними протоколами, які були підписані в рамках Пакту про ненапад від 23 серпня 1939 року, лінія кордону між Німеччиною та СРСР була встановлена по річках Нарев, Сян та Вісла

² У Тамбові, у 1921 році вибухнуло повстання селян, з великим трудом придушене регулярними частинами Червоної армії на чолі з командармом М. Тухачевським.

Усе було приготовлене раніше, чекали лише наказу. Швидко вантажили у криті полуторки ящики з документами і різне штабне барахло. В інші машини складали зброю та боезапас. У тій же довгій будівлі, у якій знаходився відділ Скворцова, був штаб полку НКВС, який також швидко та спритно вантажився у свої машини. Ніякої метушні та шуму, тільки в багатьох хатах раптово засвітилися вікна: офіцерів піднімали по тривозі.

Поки їхали своєю територією, машини трясло по бруківці так, що здавалося повилітають зуби, але коли перетнули кордон, стало ще гірше. Колона пішла по лісових та сільських шляхах, по нескінченних ямах, калюжах і багнюці. Іноді машини кидало так, що Скворцов вже лякався не за зуби, а за власні тельбухи. Повідбиває нирки чи печінку, хай йому грець...

У полях працювали селяни — копали картоплю. Випрямляли натружені спини та прикладали дашками долоні до очей: розглядали проти сонця колону, яка витягнута шляхом. Скворцов сидів у кабіні полуторки, уважно розглядав місцевість. Він уже звик до безмежних колгоспних ланів, тому бачити квадрати у гектар чи два йому було незвично.

— Как тут трактором ворочаться? — розмірковував він, — так и будут сохой с парой коней землю пахать, а много ли конём напашешь? Ничего, мы это быстро исправим...

Села зустрічали колону сторожкою тишею. Паркани усюди низенькі та легкі, багато воріт взагалі розчахнуті, що було для Скворцова дивним та незбагненим.

— Неужто воровства не боятся? — розмірковував він.

Ті, хто працював на подвір'ях, також відривалися від роботи та мовчки, з тривогою, дивилися на колону. Де-неде у вікнах білили обличчя...

Колона не дійшла до Тернополя кілометрів з двадцять і, як і було передбачено планом, стала у Кулинцях, невеликому містечку, центрі повіту чи, за радянською термінологією, району. Тут повинні були залишитися одна рота полку та відділ НКВС капітана Наума Лазаровича Шиманського, де служив лейтенант держбезпеки Скворцов. Відділ

держбезпеки у відділі НКВС був наче держава у державі. За званням лейтенант Сковорцов зрівнявся із капітаном Шиманським, тому що в держбезпеці була своя система військових звань, а повноважень у нього було навіть більше, ніж у капітана, але Сковорцов ніколи не вважав за потрібне напружувати ситуацію без приводу і намагався підтримувати зі своїм начальником рівні нормальні стосунки.

«Емка» Шиманського підкотила до ганку, на якому стояв підтягнутий стрункий офіцер.

— Привет арміи! — вибираючись із машини, помахав йому рукою Шиманський.

— Привет чекистам! — не залишився в боргу той, приклав долоню до кашкета та назвався, — Комендант району майор Барсуков, можно — Евгений Ильич.

Майор назвався ніби й привітно, але дивився на чекіста без прихильності. В армії, особливо після тридцять сьомого року, чекістів не любили.

— Начальник отделения НКВД капитан Наум Лазаревич Шиманский. Будем знакомы.

Одразу до ганку підійшов Сковорцов і теж відрекомендувався майору.

— Что-то я не вижу цветов от освобождённого населения — пожартував Шиманський, — неужели не рады, что их освободили? И вообще, как тут? Ну, в смысле того... — він зробив невизначений жест долонею, наче намагався вкрутити велику лампочку.

— Да так... — майор поліз у кишеню, витягнув пачку «Казбеку» та запропонував співбесідникам, — село большое, есть парторганизация человек в десять, в основном бедняки, но ребята напористые! Раньше было больше, да в прошлом году разбежались...³ Есть и националисты, очень не слабые, их даже больше будет. Рассказывали мне, что махаловки между ними были вполне серьёзные. Стен-

³ У 1938 році Виконком Комінтерну прийняв постанову про розпуск Компартії Польщі, а разом з нею і Компартії Західної України та Західної Білорусії. Приводом стало звинувачення, немов би до керівництва у тих партіях прийшли фашистські агенти. Майже усі члени КПЗУ, котрі опинилися на теренах СРСР, були репресовані. Багато з тих, хто залишився у Західній Україні, репресовані вже після приєднання краю до СРСР.

ка на стенку и до кровавых соплей! Коммунисты армию с цветами встречали. Когда танкачи через село проходили, так от радости чуть ли не под гусеницы бросались, а националисты молчат, выжидают... Зыркают из-за угла, но пока ведут себя смирно. Да что можно понять за несколько дней? Будущее покажет.

— Значит, советская власть им не того... Не очень? — штучно здивувався Шиманський.

— А кто их знает? Вот ты у них и спросишь. Это уже по вашей части, мое дело — армия, — не сприйняв іронічного тону комендант.

— И спросим! — з погрозою відповів Шиманський, — по всей форме спросим.

— А насчет помещений что-нибудь посоветуете? — запитав Скворцов, який до того стояв мовчки.

— Помещений? — майор зятагнувся «Казбеком», — отдельно стоит полицейский участок. Вся полиция была польской, разбежались кто куда... Здание, правда, не очень большое, но рядом дом местного попа имеется. Здоровенный домина и несколько сараев... Вполне можно разместиться. Вон он, через дорогу! — майор тицьнув пальцем у протилежний бік вулиці.

До ганку підійшли командир полку НКВС та командир роты, яка мала залишитися у Кулинцях..

— Здравия желаю! Майор Хробостов, командир полка.

— Командир роты лейтенант Коваль! — назвався другий.

— Майор Барсуков, — козирнув у відповідь комендант, — таких помещений, чтобы роту разместить, в селе нет. Разве что школа, да и то... Не очень большая... И не будем же мы школу закрывать?

— Нет-нет, — запевнив його майор, — зачем же школу? Нам палаточный лагерь разбить, а потом, при необходимости, будем что-то строить.

Комендант зовсім не військовим жестом почухав потилицю.

— На западной окраине села есть хороший ровный лужок. Посмотрите, может, вам подойдет?

— Спасибо, майор.

Командир полку разом зі старшим лейтенантом поїхали дивитися луг, а Шиманський та Скворцов неспішно, як і личить справжнім хазяям, пішли оглядати приміщення колишнього поліцейського відділку. Поліція займала великий будинок із іншого боку дороги. Шість кімнат, розділених нешироким коридором, та дві невеличких камери в підвалі — ось і весь поліцейський відділок.

— Не густо... — промовив Шиманський, — как, Скворцов? Не поместимся?

— Не поместимся, — погодився лейтенант, — придётся попа теснить.

Вони вийшли на ганок. Майор махнув рукою:

— Сержант Гребёнкин!

Від групи молодших командирів відокремився середнього зросту, русавий, присадкуватий військовий, із важкою кобурою на поясі.

— Идём с нами. Кто знает, сколько их там? — кинув майор, наче виправдовувався перед кимось.

Утрюх вони наблизилися до сусідніх воріт. Парканчик був невисокий і ажурний, як усі тут, швидше для того, щоб показати, де закінчується подвір'я, ніж для захисту від злодіїв чи небажаного погляду. Майор копнув низеньку хвіртку:

— Идём, глянем, как здешние долгогривые живут...

Поруч із міцним цегляним сараєм, розташованим у глибині подвір'я, на ланцюгу рвався дебелий собацюра, ставав дибки, ризикуючи задушитися ошийником, на два метри розбризкуючи білу слину. Гребінкін йшов останнім, він витягнув «ТТ» та смикнув затвор. Хто його знає, а раптом ошийник цього звірюки не витримає? Порве, на фіг, на куски, пікнути не встигнеш. Ганьба потім буде на увесь відділ: попівський собака півзадниці відкусив! Он яка звірюка...

На гавкіт вийшов господар обійстя:

— Панове офіцери? Прошу до хати... — він гостинно вказав рукою на двері.

Зайшли до великої кімнати, озирнулися навкруги. Гребінкін важко зітхнув: до вітальні виходило троє дверей інших кімнат, звідки дивилося по кілька пар дитячих оченят.

— Ого... — пробурмотів він.

— Что, ого? — непривітно запитав майор.

— Да так...

— Вот что, гражданин священнослужитель, это здание конфискуется для военных нужд.

— Як це? — не зрозумів священник.

— А вот так, — жорстко відповів майор, — здесь будет отделение НКВД. Поэтому даю вам сутки, чтобы очистить дом.

— Мати Божа... — пробурмотів священник та обвів поглядом усі двері. Якщо за ними й було якесь шушукання, то наразі усе стихло. Одні двері розчахнулися, і до вітальні зайшла дебела жінка — руки у боки. В очах її палахкотіло щось дуже недобре, а голос тремтів від стримуваної люті:

— Цебто як? Хіба хата не наша? Хіба ви її мурували?

Гребінкін почував себе ніяково: дідько забирай! Якби ж не виводок дітлахів! Що потім люди скажуть?

Обличчя старшого лейтенанта не відбивало ніяких емоцій: про що взагалі може бути мова? Хата потрібна для служби! Отже її треба звільнити негайно! Потреби держбезпеки не обговорюються! Цей темний піп та його жінка поки ще цього не розуміють! Нічого, невдовзі все стане на свої місця! Вони ще будуть обходити цей будинок десятою дорогою...

— Если завтра к утру дом не освободите, вынесем всё просто на улицу! — заявив майор, не мигнувши оком на войовничо налаштовану жінку.

— Щоб вас... — почала, але священник м'яко поклав їй долоню на плече.

— Заспокойся, любя. Світ не без добрих людей... Хтось та допоможе...

Вийшли з подвір'я на вулицю.

— Товарищ майор, разрешите обратиться? В семье много детей, может, кого другого выселить?

— Гребёнкин, с каких пор ты стал обсуждать приказ командира? — майор здивовано звів брови, — Пётр Николаевич, объясни сержанту...

— Гребёнкин, настроят детей — труд невеликий! А домина эта разве их горбом построена? Люди ее строили, и

за свои деньги, а он со своим выводком в этих хоромах роскошествует. А теперь этот дом, построенный народом, народу и отойдёт, понял? Да и по службе без этого дома никак. Разуи глаза и посмотри сам.

— Понял, товарищ старший лейтенант.

— Это хорошо. И имей в виду на дальнейшее: ещё раз такие разговоры услышу — отчислю. Ты кого пожалел? Ты классового вражину пожалел! А он тебе завтра нож в спину воткнёт! Что ты тогда запоешь? Как нас учит товарищ Сталин? Чем дальше в лес, тем классовая борьба становится все напряжённей и острей! Злющей она становится, понял? А для классовой борьбы совсем не важно, ребёнок этот враг, женщина или здоровенный мужик с топором! Сегодня ребёнок — завтра мужчина, а на спусковой крючок и женщина нажать может! Только бдительность и беспощадность к классовым врагам обеспечит победу мировой революции.

— Так точно, товарищ старший лейтенант!

— Вот так вот...

— Ликбез закончен, — майор навіть не посміхнувся. Він строго глянув на сержанта та махнув головою у бік колишнього поліцейського відділку, — ідём, надо организовывать разгрузку...

РОЗДІЛ 17

СТАВКА АДЛЬФА ГІТЛЕРА. ЛИПЕНЬ 1941 РОКУ

У головну ставку фюрера «Вовче лігво», яка розташувалася у Східній Пруссії, в Гарлицькому лісі, неподалік від Растенбурга, на нараду з господарем ставки, та й усієї Німеччини і половини Європи, прибули рейхсляйтер Альфред Розенберг, рейхсміністр, начальник імперської канцелярії Ламмерс, фельдмаршал Вільгельм Кейтель, рейхсмаршал Герман Геринг та керівник партійної канцелярії Мартін Борман.³³ День був спекотним, але у кабінеті спека не відчувалася. Нечутно працювали вентилятори, приємно охолоджуючи повітря. На столах стояла прохолодна мінеральна вода. Нарада почалася рівно о п'ятнадцятій годині. Її відкрив фюрер німецького народу Адольф Гітлер. Він обвів присутніх строгим поглядом своїх трохи опуклих очей, надпив зі склянки води та сказав:

— Перш, ніж розпочати розмову про конкретні проблеми, нам треба визначити та встановити для себе принципові положення. Головне з них: війна проти СРСР, всупереч твердженням деяких політиків, не є загальноєвропейською справою. Дехто має бажання, щоб користь з цієї війни мали не тільки німці, але й усі європейські країни. Це — чистісінька безсоромність! — Тут фюрер зробив маленьку паузу, знов обвів присутніх суворим поглядом, раптово підняв руку, стиснуту в кулак, і потряс нею у повітрі. — Ми, німці, ні з ким не будемо ділити своїх перемог! Якщо хтось бажає мати кусок з цього пирога, має воювати разом із нами! А вже тоді поміркуємо, кому що відкряяти! Добре поміркуємо!

³³ При написанні цього розділу використовувалася інформація з сайтів <http://www.ok.archipelag.ru/part1/gotsky.htm>, а також http://www.hrono.info/dokum/194_dok/19410716_3.html

Як швидко фюрер вибухнув, так швидко він і заспокоївся, зробив невеличку паузу і продовжив:

— Але про це не можна казати відкрито. Усьому свій час. Важливо, щоб ми не розкривали своїх цілей перед усім світом передчасно. Ні в якому випадку не треба ускладнювати шлях зайвими заявами. Адже ми можемо робити все, що під силу, а що за межами нашої сили, ми зробити не зможемо. Головне, щоб ми знали, чого бажаємо. Маємо мотивувати наші дії, виходячи з тактичних міркувань. Як, наприклад, у випадку з Норвегією, Данією, Голландією чи Бельгією. Адже у цих випадках ми нічого й нікому не казали про наші наміри, отже й надалі будемо такими ж розумними і не будемо цього робити. Будемо підкреслювати, що вимушені зайняти якийсь конкретний район, дати йому лад та забезпечити безпеку. Ми маємо, заради населення, турбуватися про спокій, їжу, шляхи і таке інше. Звідси і виходить наше регулювання. Таким чином, ніхто не має второпати, що справа стосується остаточного регулювання. Усі необхідні заходи — розстріли, виселення і таке інше — ми, незважаючи на це, проводимо і будемо проводити.

Ми зовсім не бажаємо заздалегідь перетворювати будь-кого у своїх ворогів. Тому будемо діяти так, наче маємо мандат. Але при цьому мусимо знати: із цих областей не підемо вже ніколи.

Фюрер знову зробив паузу, але зовсім маленьку, лише для того, щоб промочити горло ковтком мінеральної води, та продовжив:

— Виходячи з цього, мова може йти про наступне:

По-перше, нічого не будувати для остаточного регулювання, але нишком готувати все саме для цього.

По-друге, підкреслюємо, що приносимо волю, у тому числі Крим має бути вивільнений від усіх чужаків і заселений німцями. Так само австрійська Галіція має стати областю Німецької імперії.

У теперішній час наші стосунки з Румунією гарні, але ніхто не знає, як усе складеться надалі. З цим треба рахуватися, і з урахуванням цього ми повинні облаштувати наші кордони. Не треба ставити себе в залежність від добро-

зичливості третіх держав. Отже, будувати свої відносини з Румунією ми повинні, виходячи саме з цього.

В головному, справа зводиться до того, щоб переварити цей величезний піріг, аби, по-перше, оволодіти ним, а по-друге, керувати ї, по-третє, експлуатувати.

Зараз росіяни віддали наказ про партизанську війну в нашому тилу. Ця партизанська війна має і свої переваги: вона дає нам можливість винищувати все, що повстає проти нас.

Створення військової держави західніше Уралу ніколи не повинно стати на порядок денний, хоча для цього ми повинні були б воювати сто років. Усі послідовники фюрера повинні знати: імперія лише тоді буде в безпеці, якщо західніше Уралу не буде існувати чужого війська. Захист цього простору від різних небезпек бере на себе Німеччина. Залізний закон: «Ніколи не повинно бути дозволено, щоб зброю носив хто-небудь, крім німців!». Це особливо важливо. Навіть, якщо в найближчий час нам здалося, що легше було б притягнути будь-які чужі, підкорені нами народи до збройної боротьби, це було б неправильно. Колись це неодмінно і неминуче повернеться проти нас. Тільки німець має право носити зброю, ані словак, ані чех, ані казах, ані українець. Ні в якому випадку ми не повинні проводити політики, «що хитається», як це було в Ельзасі. Англієць завжди вирізняється постійним переслідуванням однієї лінії, однієї мети. Ми обов'язково повинні вчитися цього в англійців; не можемо ставити наші стосунки у залежність від окремих осіб. І тут прикладом повинна бути поведінка англійців у Індії, у відношенні до індійських князів: солдат завжди повинен охороняти режим!

Фюрер, як завжди, промовляв гаряче, емоційно і так широко охоплював тему, що здавалося, плутається. А може, іноді так воно й було, але ніхто з присутніх ніколи не зважився б зробити йому зауваження, бо знали його мстивий характер. І, крім того, фюрер є фюрер: якщо зробити йому зауваження, то неминуче з'явиться крамольна думка, що фюрер може помилятися, а це вже підрив існуючого ладу, підрив тези, на якій, як на наріжному камені, стоїть Ні-

меччина: фюрер завжди правий. Хто у цьому сумнівається, для таких побудовані концтабори. У цьому Німеччина та Радянський Союз однакові за тією різницею, що в Радянському Союзі концтаборів більше, і розташовані вони в значно гірших місцях: у Європі Сибіру нема.

Фюрер промовляв вже більше години. Для нього це було небагато, він міг говорити значно довше, не виявляючи ознак втоми і не зважаючи на те, як почувають себе присутні: втомились чи уважно слухають, чи ледве стримують позіхання. Але до нього підійшов ад'ютант і щось прошепотів на вухо. Мабуть, новини були важливі, тому що Гітлер оголосив перерву. Присутні перейшли до сусідньої кімнати, де їм були запропоновані духмяний чай та кава. На дорогих фарфорових тарелях лежали печиво та тістечка, цукерки і ще якась смакота. Фюрер був відсутній хвилин п'ятнадцять. Після його повернення, усіх знов запросили до зали. Геринг запитливо глянув на Гітлера, але той і не подумав пояснити, що ж спонукало його перервати нараду, а продовжив монолог, наче й не переривав його:

— Райони, які наразі придбали, ми повинні перетворити у райський сад. Вони для нас життєво важливі. Колонії у порівнянні з ними грають другорядну роль. Навіть у тих випадках, коли відокремлюємо декотрі райони, ми завжди повинні виступати, як захисники закону та населення. Відповідно до цього повинні вже зараз обрати необхідні формулювання. Ми кажемо не про нові області Імперії, а про необхідну задачу, яка поставлена війною. Зокрема, у Прибалтиці район до Двіни, за узгодженням із фельдмаршалом Кейтелем, вже зараз має бути узятий під керування.

Кейтель, до якого так неочікувано звернувся Гітлер, здригнувся і навіть трохи розгубився, нічого, крім запопадливого «Так, мій фюрере», вичавити з себе не міг. Геринг зневажливо посміхнувся, згадавши, що серед генералів Кейтеля називають Лакейтель, натякаючи на саме цю рису його вдачі: запопадливість та підлабузництво. Сам Геринг йшов до мети, наче дикий кабан, не зважаючи на перешкоди, але привселюдно ніколи з фюрером не сперечав-

ся, поважаючи наріжну тезу рейху: фюрер завжди правий. Неочікувано слово взяв Альфред Розенберг:

— Мій фюрере! Мені здається, що в кожному комісаріаті відношення до населення має бути різним. Це стосується і східних територій. В Україні, наприклад, ми мали би виступити з обіцянками в царині культури, пробудити історичну самосвідомість українців, провести інші акції...

Фюрер кліпнув очима й кинув спантеличений погляд на рейхсмаршала Геринга, мовляв, це він про що? Геринг, друга постать в ієрархії рейху, не стільки корячись цьому погляду, скільки відповідаючи власним думкам, у ту ж мить зауважив:

— Альфреде! Може, ти й краще знаєш цю клятву Росію³⁴ і Україну разом з нею, але зараз на часі зовсім інше питання: маємо забезпечити себе продовольством, маємо забезпечити харчами армію і рейх. Про інше будемо думати потім. І взагалі, чи залишився в Україні бодай якийсь культурний прошарок, на який можна було б опертися? Більшовики, мабуть, перебили там усіх, хто міг самостійно думати! Якщо хтось і залишився, то лише за кордоном. Та й взагалі, нащо воно нам?

— Мій фюрере! — гнув своє Розенберг, — я розумію, що війна з метою вивільнення Росії від Сталіна та більшовиків і заміна цих лідерів на нових — виключена. Це ще більше мобілізувало б сили Росії проти нас. Я пропонував і пропоную іншу концепцію вирішення російського питання. Задача нашої політики, як на мене, підхопити у розумній та цілеспрямованій формі прагнення до волі усіх цих народів та надати їм визначені державні форми, тобто орга-

³⁴ Альфред Розенберг народився у Росії, в Ревелі (Талліні). Закінчив Імператорське Московське технічне училище у 1917 році й отримав диплом архітектора. Дипломною роботою у нього був проект крематорію. Саме він ознайомив Гітлера з расовою теорією, на підставі якої сотні тисяч «расово неповноцінних» попали у крематорії концтаборів. Один час Розенберг навіть співчував більшовикам, але потім кинув цю справу і в 1918 році втік в окуповану німцями Прибалтику, звідки переїхав до Мюнхена, де і почав свою запаморочливу кар'єру, яка й привела його до шибениці у Нюрнберзі.

Матеріали про А. Розенберга узяті зі сайту <http://ru.wikipedia.org/>

нічно викроїти з величезної території Радянського Союзу державні утворення і спрямувати їх проти Москви, вивільнивши тим німецьку армію на прийдешні віки від східної загрози. Чотири великих блоки повинні відокремити нас і одночасно відсунути далеко на схід вічну загрозу для Європи: Велика Фінляндія, Прибалтика, Україна та Кавказ.³⁵

— Може бути... Може бути... Але при одній умові: зброю мають право носити лише німці! Чуєте, Розенберг? Німці! І ми воюємо не за самостійну Україну чи Кавказ, ми зараз воюємо за Велику Німеччину!

— Мій фюрере! — не вгамовувався рейхсляйтер, — я все ж вважаю, що стосовно до українців нам треба проводити більш продуману політику. Ми повинні мати можливість впливати на місцеве населення. У всякому випадку ми маємо відновити хоча б газети.

— Відновлюйте, не заперечую. Але тримайте руку на пульсі! Докерувалися... Ми воюємо, а декотрі проголошують нові держави!³⁶ Без нашого відома! Без погодження... Німці гинуть за Німеччину, Альфреде, а не за Україну чи Прибалтику! Затямте це собі! Ваші ідеї відносно утворення окремих буферних держав можливі, але лише при тому, що землі, які потрібні нам чи нашим союзникам, безперечно увійдуть у склад імперії. Це стосується Криму, наприклад...

— Румуни теж на щось претендують... — вставив своє Геринг, — адже так, мій фюрере? Антонеску теж розраховує на якісь надбання для Румунії?

— Так. Антонеску просив віддати йому Бессарабію і Одесу з коридором на захід та північний захід.

— Нічого собі апетити! — не витримавши, вигукнув товстун Геринг, голосно ляснувши долонею по столі, — віддати такий порт цим мамалижникам?

³⁵ Ці ідеї, проголошені А. Розенбергом у промові 20.06.1941 року (http://www.hrono.info/dokum/194_dok/19410620.html)

³⁶ 30 червня 1941 року, у Львові, Я. Стецько проголосив відтворення самостійної України, за що був заарештований німцями і до 1944 року перебував у концтаборі Заксенхаузен. <http://ru.wikipedia.org/>

— Мій фюрере! Цього не можна допустити! Адже ми залишаємо Україну без важливого порту!

— Припиніть! Те, що просить Антонеску, не дуже виходить за рамки старих кордонів Румунії. До того ж, ні румунам, ні мадярам, ні словакам, ні туркам, нікому не було дано ніяких твердих обіцянок. І, запевняю вас, таких обіцянок не буде! Ми воюємо не заради Румунії чи Угорщини, а заради третього рейху! Затямте це собі, врешті решт!

— Авжеж, мій фюрере! — підхопив Геринг, — треба негайно приєднати до Східної Пруссії дещо з Прибалтики, наприклад, Белостокські ліси...

— Неправильно, Германе... Помилка. До Пруссії треба приєднати усю Прибалтику. Прибалтика уся буде Німеччиною! Уся! Також до імперії відійде увесь Крим із прилеглими територіями, і ці території будуть чималенькими, запевняю вас... Це наші землі! За них заплачено кров'ю наших солдатів!

— Але ж там мешкає багато українців... — почав заперечувати Розенберг.

— До біса ваших українців, Альфреде! Вам не здається, що ви приділяєте українцям забагато уваги? Наш вермахт може здійснити переможну місію самотійно, без допомоги націоналістів усіх мастей, у тому числі й українських...

Фюрер дивився у простір, поверх голів тих, хто зібрався у залі на цю важливу нараду, яка визначила хід усієї війни на Східному фронті на найближчі роки. Він уже бачив прийдешнє: велич імперії, свою власну велич, велич вождя, який привів німців до небачених в історії людства перемог. Він, фюрер, наче якийсь легендарний велетень, самотужки витяг Німеччину, принижену та злиденну після Першої світової війни, зраджену своїми поводитирами, євреями та комуністами, з того багна, у якому вона перебувала п'ятнадцять років. Хто зараз Німеччина? Німеччина зараз і є Європа!

— На руїнах підкорених держав ми створимо могутню імперію! Ми просунемося до Уралу, а якщо знадобиться, і далі! Росія припинить своє існування як самостійна держава. Усі території, які мають для нас цінність, відійдуть до імперії. Колонії німців на Волзі, Баку з його нафтою...

Фіни бажають отримати Східну Карелію? Начхати мені на бажання фінів! На Кольському півострові добувають нікель, а нікель нам потрібен самим! Фіни бажають отримати Ленінград? Тільки після того, як це місто буде зрівняне з землею! Це місто нам не потрібне! Ви зрозуміли мій підхід до усіх цих питань, Альфреде? Німеччина понад усе, дорогий мій! Коли будете керуватися цим принципом, то не будете робити помилок!

— Мій фюрере! Ви, як завжди, правий... Але такий підхід неминуче зустріне спротив місцевого населення...

— Так... Так... — перепинив його Гітлер, — я завжди казав, що поліцейські полки повинні мати танки. Панове, — він глянув впритул на Геринга, якій сидів поруч, а потім перевів погляд на Кейтеля, — поліцейські полки треба підсилити танками. І ще... Германе...

— Так, мій фюрере, — Геринг підняв олівець над записником, готовий занотувати розпорядження Гітлера.

— Учні аеродроми треба перемістити на Схід. У разі необхідності нехай твої пілоти практикуються на тубільцях... Це, з одного боку, навчить твоїх пілотів краще воювати, а з другого боку, привчить тубільців до покори! Величезні простори, які ми завоювали і ще завоюємо, мають бути замиреними якнайшвидше. Найкраще це зробити шляхом розстрілів будь-кого, хто хоча б кине косий погляд на нашого останнього солдата!

— Потрібно, — додав Кейтель, — зробити місцеве населення відповідальним за власні справи. Адже не поставиш варту біля кожної повітки... Чи вокзалу... Місцеві мешканці повинні знати, що буде розстріляний кожен, хто проявляє інертність щодо дій місцевих бандитів, а також, що вони будуть притягатися до відповідальності за кожен вияв непокори.

— Слушна думка, — схвально кивнув головою Гітлер, — розстрілювати на місці кожного, хто не попередив бандитських проявів!

— А щодо газет в Україні? — знов запитав Розенберг, — і взагалі на окупованих територіях? Адже ми повинні якимось впливати на місцеве населення?

— Знов ти зі своєю Україною, — скривився Геринг.

— З усього цього я роблю висновок, що нам потрібно утворити орган, який буде опікуватися усіма східними окупованими територіями. Це буде міністерство в справах цих територій. І ви станете його керівником, Альфреде, раз вас вже так цікавить це питання.

— Дякую за довіру, мій фюрере! А щодо України, мій дорогий Герінгу, то вона з усіх країн буферного поясу, найбільша. Тому й увага до неї має бути відповідною. Мій фюрере! — він знову звернувся до Гітлера, — раз ми вирішили питання про утворення міністерства то, може, одразу вирішимо питання, де його розташуємо? Мені здається, що для цієї справи добре підійшла би будівля радянського торгпредства. На Літценбургерштрассе...

— Цього не можна робити, — заперечив рейхсміністр доктор Ламмерс, — це екстериторіальна будівля... За міжнародними правилами...

— Дурниця, дорогий Ламмерсе... Чистісінька дурниця! Усі правила зараз встановлюємо ми! Повідомте міністерство іноземних справ, що будівля забирається під міністерство окупованих східних територій. Екстериторіальність... Вигадали ще! І щоб вам не спало на думку — вести будь-які перемовини! Будь з ким! І з будь-якого питання!

Фюрер погрозив Ламмерсу пальцем, а вийшло так, наче він погрозив не докторові Ламмерсу, керівнику імперської канцелярії, а всій Європі, з якою віднині збирався не проводити ніяких перемовин, а лише диктувати свою волю.

ЗМІСТ

Про камені.....	3
<i>Розділ 1.</i> Селище Кулинці, Тернопільської області Вересень 1939 року.....	7
<i>Розділ 2.</i> Село Стасів, Тернопільської області. Вересень 1939 року.	15
<i>Розділ 3.</i> Штаб 6-ї армії РСЧА. Вересень 1939 року.....	24
<i>Розділ 4.</i> Тернопіль. Грудень 1939 року.	31
<i>Розділ 5.</i> Селище Кулинці, Тернопільської області. Січень 1940 року.	40
<i>Розділ 6.</i> Село Стасів, Тернопільської області. Січень-лютий 1940 року.	68
<i>Розділ 7.</i> Селище Кулинці, Тернопільської області. Січень-лютий 1940 року.	77
<i>Розділ 8.</i> Село Стасів, Тернопільської області. Лютий 1940 року.....	93
<i>Розділ 9.</i> Тернопіль. Лютий 1940 року	102
<i>Розділ 10.</i> Село Стасів, Тернопільської області. Березень 1940 року.	113
<i>Розділ 11.</i> Містечко Кулинці, Тернопільської області. Березень 1940 року.	122
<i>Розділ 12.</i> Село Стасів, Тернопільської області. Травень 1940 року.....	131
<i>Розділ 13.</i> Село Мешковичі, Тернопільської області. Травень 1940 року.....	140
<i>Розділ 14.</i> Кулинецький район Тернопільської області. Червень 1940 року	151
<i>Розділ 15.</i> Село Стасів, Тернопільської області. Грудень 1940 року.....	164
<i>Розділ 16.</i> Село Стасів, Тернопільської області. Червень—липень 1941 року.....	177

<i>Розділ 17.</i> Ставка Адольфа Гітлера. Липень 1941р.	190
<i>Розділ 18.</i> Тернопіль. Липень 1941року	199
<i>Розділ 19.</i> Село Стасів. Липень 1941 року	211
<i>Розділ 20.</i> Тернопіль. Квітень 1944 року	229
<i>Розділ 21.</i> Село Велика Прошева. Тернопільської області. Серпень—вересень 1944 року.	240
<i>Розділ 22.</i> Київ. Грудень—січень 1944 року.....	250
<i>Розділ 23.</i> Тернопільщина. Січень—лютий 1945 року	257
<i>Розділ 24.</i> Тернопільщина. Лютий 1945 року	267
<i>Розділ 25.</i> Село Стасів, Тернопільської області. Березень 1945 року	281
<i>Розділ 26.</i> Село Велика Прошева, Тернопільської області. Березень 1945 року.....	291
<i>Розділ 27.</i> Село Стасів, Тернопільської області. Квітень 1945 року	301
<i>Розділ 28.</i> Тернопільщина. Травень 1945 року	312
<i>Розділ 29.</i> Тернопіль. 1945—1953 роки.....	3235

Літературно-художнє видання

Есаулов Олександр Юрійович

ПЕРЕМОЖЦІВ НЕ СУДЯТЬ

Головний редактор *Богдан Будний*

Літературний редактор *Ірина Дем'янова*

Обкладинка *Ростислава Крамара*

Комп'ютерна верстка *Ольги Постумент*

Підписано до друку 01.09.10. Формат 84x108/32. Папір офсетний.
Гарнітура Таймс. Умовн. друк. арк. 17,84. Умовн. фарбо-відб. 17,84.

Видавництво «Навчальна книга — Богдан»

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру видавців
ДК №370 від 21.03.2001р.

Навчальна книга — Богдан, а/с 529, м.Тернопіль, 46008

тел./факс (0352) 52-06-07; 52-05-48; 52-19-66

publishing@budny.te.ua

www.bohdan-books.com

ISBN 978-966-10-1544-8

9 || 789661 || 015448 ||